

FİKRİYAT

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2022

Makale Adı /Article Name

GÜNÜMÜZ SİNOP-AYANCIK KETEN
DOKUMALARI VE GÖYNEKLERİNİN
DURUMU ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON THE STATUS
OF TODAY'S SİNOP-AYANCIK LINEN
WEAVINGS AND GOYNEKS

Yazar

İ. M. V. Noyan GÜVEN

Esra KAVCI ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, e-mail:
noyan@kastamonu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3072-0167

Doç. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, esra.kavci@deu.edu.tr, ORCID
No: 0000-0001-8122-1611

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 24.11.2022

Kabul Tarihi: 25.12.2022

Yayın Tarihi: Aralık 2022

Kaynak Gösterme

Güven, İ.M.V.N. ve Kavacı Özdemir, E. (2022). Günümüz Sinop-Ayancık keten dokumaları ve göyneklerinin durumu üzerine bir değerlendirme. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), s.116-130.

Öz

Dokumacılık, insanlığın ortaya çıkışından itibaren örtünme, barınma ve korunma ihtiyaçları doğrultusunda, yüzyıllar boyunca çeşitli uygarlıkların etkisi ile şekillenmiştir. Türk kültür tarihinde el sanatları kapsamında, dokumacılık ve işlemecilik; yaşanan bölgeye, iklime, inanç ve geleneklere göre birtakım farklılıklar gösterse de Türk kadının beğeni ve zevkiyle dönem dönem değişime uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Her çağda, kültürel değerlerimizi yansıtan tekstil ürünleri, bizlerin olduğu kadar farklı toplumların kültürlerinde de önemli bir yere sahip olmuştur. Türk kültür envanterinde görülen tüm dokuma ve işleme örnekleri, bölgesel farklılıklarla birlikte temelinde ortak pek çok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Modern çağın değişim ve dönüşüm zorunluluğu sonucu çoğu zaman olumsuz etkilere maruz kalmasına karşın, Türk toplumlarında geleneğin sonraki kuşaklara aktarılmasında, toplumsal tarihin anlaşılmasında ve tanıtılmasında belge niteliği taşıyan dokuma ve işleme örnekleri, önemli bir rol üstlenmiştir. Bu araştırmanın amacı; geçmişte Sinop bölgesi yerelinde yaygın kullanımı olan el sanatı ürünleri; Ayancık keten dokumaları ve göyneğ yakası işlemlerinin, günümüzdeki durumunun tespiti ve hızla gelişen endüstrileşmeyle birlikte unutulmaya yüz tutmuş bölgesel ölçekte kimlik kazanmış kültür değerlerimizin bilinirliğinin sağlanmasıyla birlikte, milli kültürümüzün doğru anlaşılması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sinop-Ayancık, keten dokuma, gelenek, el sanatları, kültür.

Abstract

Since the emergence of humanity, weaving has been shaped by the influence of various civilizations for centuries in line with the needs of covering, shelter, and protection. In the history of Turkish culture, weaving and embroidery within the scope of handicrafts, although showing some differences according to the region, climate, beliefs, and traditions, have reached the present day by changing from time to time to suit the taste and preferences of Turkish women. In every age, textile products reflecting our cultural values have had an important place in the cultures of different societies as well as our own. All examples of weaving and embroidery seen in the Turkish cultural inventory contain many common elements with regional differences. Although they are often subjected to negative effects because of the necessity of change and transformation of the modern age, weaving and embroidery samples, which are documents in the transfer of tradition to the next generations in Turkish societies, have played an important role in understanding and promoting social history. The aim of this research is to determine the current situation of Ayancık linen weavings and göyneğ collars, which are handicraft products that were widely used in the local Sinop region in the past, and to ensure the correct understanding, promotion and transfer of our national culture to future generations by ensuring the awareness of our cultural values that have gained identity on a regional scale, are about to be forgotten with the rapidly developing industrialization.

Keywords: Sinop-Ayancık, linen weaving, tradition, handicrafts, culture.

Giriş

Anadolu coğrafyasında, bitkisel ve hayvansal dokumacılığa dair bilgileri, Neolitik dönemin başlangıcına ait buluntulardan edinmekteyiz. Söz konusu buluntular, Neolitik dönemde yerleşim alanı olarak kullanılan Çayönü, Çatalhöyük, Ulucak, Domuztepe ve Aşağı Pınar gibi alanlardan elde edilen seramik kaidelerde gözlenen negatif izlerdir. Ayrıca aynı yerleşim yerlerinden, yün ve keten dokuma kalıntıları da elde edilmiştir. Anadolu arkeolojisinde Neolitik ve Kalkolitik dönemlerdeki gibi faaliyetlere yönelik arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır. Anadolu’da Neolitik dönemin erken evrelerinden itibaren Çayönü, Çatalhöyük, Ulucak, Domuztepe ve Aşağı Pınar gibi yerleşimlerde ele geçen seramik kaidelerinde dokuma ve hasır negatif izlerine rastlanıldığı gibi gerçek yün veya ketenden dokunmuş dokuma kalıntıları da belirlenebilmiştir. Söz konusu döneme ait fitolit (bitkinin dokusunda depolanan silika yapılar/ monosilik asit) izlerinde karşılaşılabildiği gibi kil veya kerpiç yapılar üzerindeki negatif izlerde de gözlenebilmiştir. Kalkolitik dönem yerleşkelerinden olan Hacılar, Beşik- Sivritepe ve Alacalıgöl buluntuları arasında ki seramik kaideleri üzerinde yine negatif izlere rastlanılmıştır. Elbette bitkisel ve hayvansal dokumacılığa ait buluntuların yetersizliği kullanılan liflerin doğal şartlara karşı direncinin düşük olmasıyla ilgilidir. Bu anlamda etnoğrafik kalıntılarda keşfedilen bilimsel veriler konu ile ilgili belge niteliğini taşıması söz konusu olabilir (Özdemir, 2012, s.140).

Toplumların kültürel yapılarının şekillenmesinde, şüphesiz farklı etkenler söz konusudur. Bu etkenler kimi zaman savaşlar, göçler olurken, kimi zaman da sosyal yapının değişimi ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türklerin, 1071’ de Anadolu’ ya geldiklerinde uygarlık ve kültürlerini de birlikte getirdikleri söylenebilir. Kendi kültürleri dışında Anadolu’da karşılaştıkları farklı kültürlerin ve uygarlıkların etkisiyle birlikte, yepyeni bir Türk sanatının doğmasını sağlamışlardır. Böylece Anadolu’nun her yerinde engin bir el sanatı geleneği ortaya çıkmıştır (Sürür, 1976, s.10).

Çeşitli tekniklerin kullanımıyla üretilen el sanatları, insanoğlunun yeteneklerine, yaşam biçimlerine ve coğrafi koşullarına göre farklı gelişmeler göstererek, her dönem yenilenen kültürel birikimlerle tekrar tekrar üretilmiştir. El sanatı ürünleri kırsal alanda yaşayan bireyler tarafından bazen toprakla uğraşmadıkları zamanlarını değerlendirmek ve elde edilen ürünlerle kullanım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bazen de gelir sağlamak, aile ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla üretilmektedir.

Anadolu’nun tüm bölgelerinde zengin motif çeşitliliği, farklı teknik üstünlükleri ve ürün çeşitleriyle birlikte olgunlaşmış ortaya çıkan el sanatlarından birisi de dokumacılıktır. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte, bazı dokuma örnekleri, hiç değişmeden, ilk örneklerine bağlı kalarak kültürel kimliğini korumuştur. Ayrıca bazı dokumalar göç, kız alıp verme vb. sosyal nedenlerle benzer ya da farklı yapılarla karşılıklı olarak etkileşimler yaşamış ve değişime uğramıştır. Ancak ticari kaygılar, dokumacılığın kültürel simge olma özelliğini zedelemiş hatta bazılarının üretim sürecindeki iş gücü ve mali zorlukları sonucunda yok olmasına veya bitme noktasına gelmesine neden olmuştur. (Başaran, 2018, s.15).

Modern çağın değişim ve dönüşüm zorunluluğu sonucu el sanatları çoğu zaman olumsuz etkilere maruz kalmasına karşın, Türk toplumlarında geleneğin sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türk kültür envanterinde görülen

tüm dokuma ve işleme örnekleri, bölgesel farklılıklarla birlikte temelinde ortak pek çok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bu anlamda, dokuma ve işleme örnekleri toplumsal tarihimizi anlamak ve tanımak açısından da belge niteliği taşımaktadır.

Anadolu'da geçen zaman içerisinde özellikle el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan dokumacılık toplumların sosyo-kültürel yapısı, göçlerle gelmiş oldukları bölgelerdeki uygarlıkların etkisi ile yeniden şekillenmiş, bunun sonucunda da dokuma, maddi kültür unsuru olarak daha fazla çeşitlilikte karşımıza çıkmıştır.

Anadolu'da gelişimini sürdüren bu el sanatı kültürüne, Karadeniz bölgesinde yer alan Sinop-Ayancık keten dokumaları ve göynek yakası işlemleri örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde Ayancık keten dokumaları ve göynek yakaları yerinde incelenmiş ve üretim süreçleri fotoğrafla belgelenmiştir. Bu fotoğrafların içinden seçilenler çalışmada kullanılmıştır.

1. Sinop ili Ayancık ilçesi tarihi

Sinop, Anadolu' nun en kuzey noktası Karadeniz kıyısının orta noktasında yer alan Sinop Burnu'nda (Boztepe Yarımadası) kurulmuştur. Antik kaynaklara göre, Sinop'un (Sinope) bir Miletos kolonisi olarak, MÖ 725-700 tarihleri arasındaki ilk döneminde yerleşim merkezi olmuştur (Sağlan, S. & Bağdatlı Çam, F. 2017, s.119). Tarihsel süreç boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan bölgede dokumacılık önemli bir yere sahiptir. Özellikle Ayancık (keten dokuma) ve Boyabat (çemberi dokuma) bölgenin önemli dokuma merkezleri konumundadır (fotoğraf 1).

Ayancık İlçesinin tarihi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Ayancık ve çevresinde yaşayan ilk kavimler Paflogonyalılar, Amazonlar, Akalar ve Dorlardır. İlk çağda Paflogonya Batı Karadeniz bölümünde Biritanya, Pontusya ve Galatya arasında kalan yerdir. Paflogonyalılar bu bölgede bilinen ilk yerli halktır. M.Ö. 1200 yıllarına kadar Etiler'e bağlı, onların korumaları altında yaşamışlardır. 11. yüzyılın sonlarında da ilk kez Danişmentoğulları'nın egemenliğine girmiştir. Bölge 1204' de Anadolu Selçuklularının, 1259' da Pervaneoğullarının, 1292' de Candaroğullarının eline geçmiştir. 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet Trabzon seferine giderken Sinop ve çevresini Osmanlı Devleti'ne bağlamıştır. Tanzimat Devrine kadar Ayancık ve çevresi Kastamonu' ya bağlı dört kadılıktan birinin yönetimi alanı içinde kalmıştır. Tanzimat ile başlayan, daha sonra devam eden yenileşme hareketleri sırasında Ayancık ve çevresinde (Sancak- Kaza) İlçe yönetimi kurulması düşünülmüş, ilçe merkezi olarak da Ayandon (Türkeli İlçesine bağlı Ayazköyü) kabul edilmiştir.

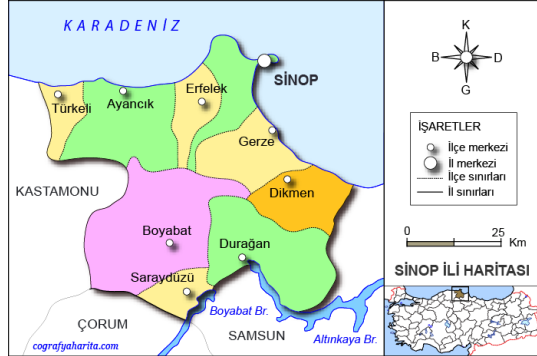
Ayandon, şimdiki Türkeli ilçesine bağlı Hamamlı köyünün eski adıdır. Tarihi kayıtlarda bir balıkçı köyü olduğu yazılıdır. O zamanlar bir kıyı köyü olan yer daha sonraları gelişmiş önce nahiye, ardından da ilçe merkezi olmuştur.

Ayancık ve Ayancık Çayının doğusundaki köylere egemen olan Şükrüoğulları 1860 yıllarda Çaylıoğulları ile anlaşarak ilçe merkezinin Ayancık' a taşınmasını kendi çıkarları ile uygun görmüşler ve 1860' lı yıllarda bir değirmen ve birkaç önemsiz yapıdan oluşmuş küçük bir yerleşim yeri olan Ayancık, zaman içinde Kaymakamlık ve Askerlik Şubesi gibi resmi kurumların ve birçok konut ve ticaret yapılarının kurulması ile hızla gelişmiştir. Alman ve Belçika sermayeli kereste fabrikasının 1929 yılında işletilmeye başlanması, bölge ekonomisi ve sosyal hayatında dönüm noktası olmuştur.

Noyan Güven- *Günümüz Sinop-Ayancık Keten Dokumaları ve Göyneklelerinin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

Ayancık, Cumhuriyetin ilanına kadar Kastamonu İline bağlı iken, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan idari düzenlemede Sinop İline bağlı ilçe olmuştur (e-kaynak 1).

Görsel 1. Sinop il haritası (e-kaynak 2)

2. Ayancık keten dokuması ve göynek yakaları

2.1. Ayancık keten dokuması

Keten, tekstil endüstrisi için en önemli hammadde olan pamuğun üretim potansiyeli olmayan tarım bölgelerinde yetiştirilebilecek en önemli lif bitkilerinden birisidir. Yazlık veya kışlık tarımı yapılan keten bitkisinin liflerinden tekstil endüstrisi için iplik elde edildiği gibi kullanılmayan lif atıkları kâğıt endüstrisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca kuruma özelliği olan tohum yağı, boya sanayisi için oldukça kıymetlidir. Yağı alınmış tohum küspesi gıda takviyesi ve yem olarak değerlendirilmektedir (Hazneci ve Arslanoğlu, 2021,s.588).

Sinop'un ilçesi olan Ayancık, özellikle keten üretimi ve keten iplikten yapılan dokumaları ile dikkati çekmektedir. Keten bitkisinin ipliğe dönüşümü, hayvansal liflerin iplik haline getirilmesine nazaran oldukça uzun ve zahmetli bir iştir. Nemli havayı seven keten bitkisi, tohumu ve lifi için üretilmektedir. Bir yıllık bir bitki olup, ekimi ilkbahar ya da sonbaharda yapılmaktadır (Tüm Cebi, 2020, s.506). Dokumalar için gerekli olan lif ve bükümü için uygun keten lifleri bitkinin ana gövdesinden elde edilmektedir. Olgunlaşan bitki sapları çürütüldükten sonra odunsu bölümlerinden ayrılmakta ve temizlenip taranmaktadır. Böylece iplik büküme hazır hale gelmiş demektir. Keten lifleri dayanıklı, kalın, çabuk buruşan, hızlı kuruyan, kolay temizlen ve canlı bir görünüme sahiptir. M.Ö. 7000' de uygulanan yöntemlerle aynı şekilde, Anadolu'nun bazı bölgelerinde günümüzde hala keten bezi dokumasına yönelik üretim yapılmaktadır (Karaoğlu, 2017,s.104). Demetler halinde toplanan keten bitkisinin kökleri ve sapları tarlada kurutulmaktadır. Ardından üç aşamada (çürütme, dövme ve eğirme) iplik haline getirilmektedir. Ayancık'ta nitelikli keten yetiştiriciliği kamu kurumları tarafından desteklenmektedir (Tüm Cebi, 2020, s.506). "Ayancık Keten Bezi", 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 26.11.2012 tarihinden itibaren korunmak üzere 07.12.2017 tarihinde 263 tescil numarası ile Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret kapsamına alınmış ve Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü tarafından tescil ettirilmiştir (e-kaynak 3).

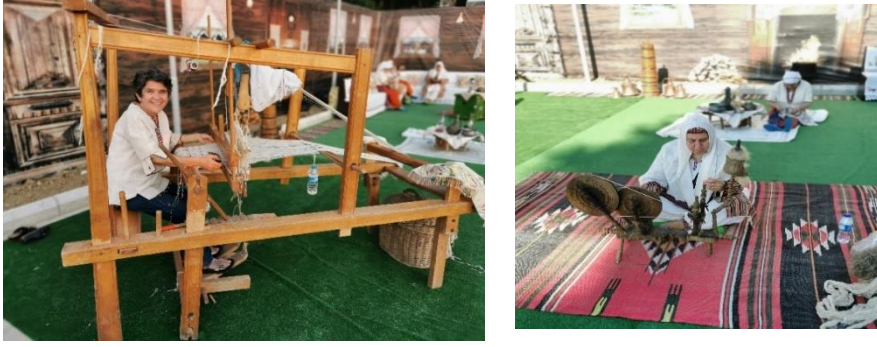
Noyan Güven- *Günümüz Sinop-Ayancık Keten Dokumaları ve GöyneKlerinin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

Ayancık keten dokumalarında, hammadde olarak, atkısında ve çözgüsünde pamuk ipliği ya da çözgüsünde keten, atkısında pamuk ipliği kullanılmaktadır. Çözgüde kullanılan pamuk ipliklerinin gergin durması, dokuma sırasında kaymaması ve çözgülerin sağlamlığının fazla olması için çiriş işlemi (hazırlanmış un, nişasta, yağ karışımına pamuk ipliklerinin konularak kaynatılması) yapılmaktadır. Çirişlenmiş pamuk çileleri kurduktan sonra istenilen çözgü uzunluğuna göre masuralara sarılmakta, ardından çözgü iplikleri tezgâhtaki gücü tellerinden sırasıyla geçirilmektedir. Dokuma için hazırlanan çözgü ipliklerinin eşit gerginlikte olması, düzgün bir dokuma için büyük önem taşıdığından, gücülme işleminden sonra çözgü levendine sarılan çözgülerin eşit gerginlikte olmasına dikkat edilmelidir. Dokuma öncesi yapılan bu hazırlık işlemlerinden sonra keten bezi dokuması, yörede “düzen” adı verilen kamçılı tezgâhta, dört çerçeveye dokunmaktadır. Ayancık Halk Eğitim Merkezi usta öğreticisi, aynı zamanda 2017 yılında Kültür Bakanlığı “Kültürel Miras Taşıyıcısı” unvanına sahip olan Asuman Yılmaz’dan (fotoğraf 2) alınan bilgilere göre; 1960-1990 yılları arasında yoğun olarak Sinop’un Ayancık ilçesinde üretilen keten dokumaları, 1990 yılından sonra gerilemeye başlamış, 2000’ li yılların başlarında ise üretim neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Bunun üzerine, unutulmak üzere olan keten dokumalarını ve keten üretimini yaşatmak adına başlatılmış olan çalışmalar günümüzde de devam ettirilmektedir. 1990’ lı yılların başından itibaren, Ayancık Belediyesi tarafından belediye binasında yeniden keten dokuma üretimi yapılmaya başlanmıştır. Bunun dışında her yıl Temmuz ayında düzenlenen “*Ayancık Kültür, Keten ve Ahşap Festivali*” de Ayancık keten dokumalarının tanıtılmasına oldukça önemli katkı sağlamaktadır (fotoğraf 3-4).

Fotoğraf 2. Asuman Yılmaz, Ayancık Halk Eğitim Merkezi usta öğreticisi, 21/06/2019.

Fotoğraf 3-4. Ayancık Keten Festival Alanı, 26-28/07/2019

Bunun yanı sıra 2001 yılında yeniden keten dokumalarını üretmek adına Halk Eğitim Merkez ve Akşam Sanat Okulu bünyesinde dokuma eğitimi yapılmaya başlamıştır. 2005 yılında ise dokumanın geliştirilip yaygınlaştırılması için AB Projesi ile Ayancık' a 30 tezgâhlı dokuma atölyesi kurulmuştur. Dokumaların üretim teknikleri, renk ve dokuma özellikleri bozulmadan bu tezgâhlarda üretimleri yeniden sağlanmıştır.

Yörede “düzen” tezgâh olarak bilinen tezgâhta eskiden 50-52 cm. eninde dokunan keten dokumaları artık 90 cm. eninde kadar dokunabilmekte ve dokumaların uzunlukları isteğe göre değişebilmektedir. Mahreç belgesindeki bilgilere göre;

Ayancık Keten dokumasının genişliği 47, 48, 50, 52 cm arasında farklılık gösterir. Tezgâha gerilen çözgüde kullanılan pamuk ipinin kalınlığı 20/1, 16/1 aralığındadır. Atkıda ve çözgüde kullanılan keten ipi 8, 10, 12, 14 numaralar arasında değişir. Çözgü ipi su, un, nişasta, yağ ve sabun ile haşıl yapılarak kullanılır. Dokumalarda kullanılan ipliğin kalınlığına göre atkı tel sayısı 1 cm² de 12, 14, 16' dir. Kullanılan tarağın sıklık, seyreklik ayarına göre ise çözgü tel sayısı 1 cm² de 12, 16, 20' dir (e-kaynak 3).

Günümüzde dokuma işini, halk eğitim merkezinde 22 yıldır usta öğretici olan Asuman Yılmaz'ın denetiminde yetiştirilen kursiyerler yapmaktadır. Asuman Yılmaz, bugüne kadar 100 kişinin üzerinde dokumacı yetiştirmiştir. Kendisinden eğitim alan kursiyerlerin bir kısmı evindeki kamçılı tezgâhında, bir kısmı 2005 yılındaki Avrupa Birliği projesiyle kurulmuş olan atölyede dokumacılığı sürdürmektedir. 21.06.2019 tarihinde Asuman Yılmaz ile yapmış olduğumuz görüşmede dokumayı 80 yaşındaki annesi Yaşar Hanım'dan, gücü örmeyi de anneannesinden öğrendiğini söylemiş, kursiyerlerine dokuma ile beraber gücü örmeyi de öğrettiğini özellikle vurgulamıştır. Eski tezgâhların tamamen ahşaptan, kullanılan tarakların da kamıştan olduğunu belirten Yılmaz, ayrıca geçmişte tüm köylerde çul- çapıt dokunuyorken, artık yörede sadece keten dokuma yapıldığını ifade etmiştir. Asuman Hanım, dökme keten (desenli) havlu dokumada kullanılan motifleri, annesinin eskiden kilim dokumalarında kullandığını ve bir dönem bu dokuma kilimleri satarak para kazandığını da sözlerine eklemiştir.

2.2. Ayancık göynek yakaları

Yörede Ayancık keten dokumaları dışında, bu dokumaların üzerine el ile işlenen Ayancık göynek yakaları da dikkati çekmektedir. Geçmişte yöre kadınlarının hem günlük yaşamlarında, hem de özel giyim-kuşamlarında göynek yakaları oldukça önemli bir detay

olmuştur. Ancak günümüzde, özenle işlenen göynek yakalarının günlük sıradan kullanımı söz konusu değildir. 1950' li yıllardan beri farklı düzenleme ile göynek yakaları işlemeleri hala yapılmaktadır. Ayancık göynek yakasında, pamuk atkı ve çözgü ipliğiyle dokunan kumaşların, keten iplikle dokunan kumaşların ya da keten ve pamuk iplikle dokunan kumaşların üzerine motifler işlenmektedir. İşlemeler, göynek üzerinde işlenebildiği gibi kasnak ve benzeri germe araçları kullanılarak farklı kumaş üzerine işleme yapıldıktan sonra göynek üzerine de dikilebilmektedir. Yörede geleneksel öğretilerle kül suyu, göynek yakalarının temizliği için kullanılmaktadır.

Ayancık göynek yaka işlemlerinde renk, motif ve teknik farklılıkları dikkati çekerken, bazı işleme örneklerinde ise benzerlikler öne çıkmaktadır (fotoğraf 5). Genel olarak bordo ve siyah renk kullanımı yaygın olsa da işlemlerde pembe, mor, açık mavi, turuncu, kırmızı ve tonları sıklıkla kullanılmaktadır. Temel olarak, iğne oyası teknikleriyle hazırlanan üç ana yaka çeşidi bulunmaktadır. "Oya Yaka", ipliğin iğne üzerine yaklaşık sekiz defa sarılıp iğnenin çekilmesiyle yapılan zürefa tekniği ile hazırlanmaktadır (fotoğraf 6). "Sökme Yaka" ise kanava (çapraz iğne), verip hesap iğnesi ve iğne oyasından oluşan ajur tekniği ile işlemenin tersinden ve kasnak kullanılmadan yapılmaktadır (fotoğraf 7). "Yüzlü Yaka", yine kanava tekniği ile fakat işlemenin ön yüzünden uygulanmaktadır (fotoğraf 8). Yaka işleme çeşitleri farklı tekniklerle çeşitlendirilip isimlendirilmiştir. Bunların Harem Suyu, Gaytan, Dırnak, Eğri Yengil, Zarif Ayşe, Düz Oya, Hünkâr Merdiveni, Lenger Gıyısı, Gapton Paşa Gucaklaması, Maydonoz, Tekli Dik Gırma, Çift Dik Gırma, Mısgalı Gırma teknikleri olduğu yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir (detaylı bilgi için bkz. Şentürk, 2003, s.71-73). Ayrıca farklı işleme tekniklerinin birlikte kullanımıyla oluşturulmuş kompozisyonlara Paralı Gırma ve Yörük Yaka örnek gösterilebilir (fotoğraf 9-10).

Fotoğraf 5. İşlenmiş farklı Göynek Yaka örnekleri, **Fotoğraf 6.** Oya Yaka işleme örneği, 17/10/2019.

Fotoğraf 7. Sökme Yaka işleme örneği, **Fotoğraf 8.** Yörük Yaka (Sökme ve Yüzlü Yaka desenleri birlikte kullanılır) işleme örneği, 17/10/2019.

Fotoğraf 9. Çiftli Gırma Yaka, işleme örneği, 17/10/2019.

Fotoğraf 10. Paralı Gırma Yaka işleme örneği, 17/10/2019.

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 26.11.2012 tarihinden itibaren korunmak üzere 15.11.2017 tarihinde, 228 Tescil numarası ile “Ayancık Göynek Yakası Mahreç İşareti” Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü tarafından tescil ettirilmiştir (e-kaynak 4).

3. Günümüzde Ayancık keten dokumaları ve göynek yakaları ile ilgili çalışmalar

Sinop'un Ayancık ilçesinde, ilçenin kendi adı ile anılan Ayancık keten dokumaları, geçmişte günlük ihtiyacın karşılanması yanı sıra geçim kaynağı olarak da üretilmiştir. Ayancık halkı eskiden beri keten bitkisinin ekiminden hasatına, lif haline getirilmesinden iplik elde etmesine ve elde ettiği keten ipliğinden dokumasına tüm aşamalarını kendileri yapmıştır. 1980'li yılların son döneminden itibaren ise üretim maliyeti, özellikle iplik eldesinin gerektirdiği iş gücünün zorluğu, daha ucuz maliyetli dokuma ve giyim-kuşam üretiminin yaygınlaşması sonucu keten dokumalarının üretim ve tercih edilme sebeplerini ortadan kaldırmıştır. Asuman Yılmaz'a göre aslında asıl sebep, bölgedeki üretici ve tüketici arasındaki ekonomik beklentilerin karşılanamaması ve bunun sonucu olarak da keten dokumaların talep görmemesiyle birlikte keten üretiminin azalmaya başlamasıdır. (Yılmaz, görüşme tarihi: 21.06.2019). Hatta 1990-2020 yılları arasında Ayancık'ta ev tezgâhlarında ya da Halk Eğitim Müdürlüğü ve Kaymakamlığın destekleriyle kurulan tezgâhlarda ithal edilen keten iplikleriyle ve lif kalitesi daha düşük olan ithal jüt ipleriyle dokuma devam ettirilmeye çalışılmıştır (Aydın ve Ayhan. 2019, s.164).

Ancak Asuman Yılmaz'ın 15/10/2022 tarihindeki görüşmemizde vermiş olduğu bölgedeki son durum bilgisine göre; Ayancık' ta 2020 yılında Keten İplik Yapımı Projesi

Noyan Güven- *Günümüz Sinop-Ayancık Keten Dokumaları ve Göyneğlerinin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

(Kültür ve Turizm Bakanlığı Anadolu- Efes Birleşmiş Milletler Projesi) başlatılmıştır. Bu proje, turistik amaçlı tanıtımı sağlamanın yanı sıra bölgedeki keten dokumalar için gerekli olan hammadde ihtiyacının karşılanması, keten iplik üretiminin canlandırılmasıyla birlikte Ayancık keten dokumalarının eskiden olduğu gibi yeniden üretiminin artırılması amacıyla yapılmıştır. Proje kapsamında ilçe merkezinde eğitim-öğretime kapatılan tarihi Kurtuluş İlköğretim Okulu, “Keten Evi” adıyla, bünyesinde kurulan keten ürünleri işleme ve üretim atölyeleri ile birlikte yeni bir eğitim merkezine dönüştürülmüştür (fotoğraf 11).

Fotoğraf 11. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), 15/10/2022.

2020 yılındaki proje kapsamında 19 Mayıs Üniversitesi tarafından yapılan tohum denemelerinin ardından, 2 köyde (İnalı köyü ve Sökü Çayırı köyü) keten tohumu ekimleri yapılmaya başlamıştır (fotoğraf 12). İnalı mağarasına yapılan ekimin ardından, keten çiçeği verdiği dönemde bölgede gerçekleşen sel felaketi nedeni ile tarlalara ulaşım sağlanamamış ve ekim hasatı alınamamıştır. Bunun üzerine ilçe merkezinde kapanan Kurtuluş İlköğretim Okulu’ nun bahçesinde yeniden ekim yapılmıştır (fotoğraf 13).

Fotoğraf 12. İnalı Köyü keten ekim alanı (Asuman Yılmaz arşivi)

Fotoğraf 13. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İÖO), keten ekim sahası, 15/10/2022.

Noyan Güven- *Günümüz Sinop-Ayancık Keten Dokumaları ve GöyneKlerinin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

Keten Evi' nde 20 tezgâhın aktif olarak kullanıldığı 3 adet dokuma atölyesi, 1 adet keten ipliği hazırlama atölyesi, kursiyer ve dokumacılar için dinlenme odası, dokumaların sergilenme alanı, tüm hazırlık aşamalarında kullanılan araç- gereçlerin olduğu bir oda dışında, dokuma için kullanılacak yıllık ham keten bitkisi ihtiyacını karşılayacak bir ekim alanı bulunmaktadır (fotoğraf 14- 20). 2020 yılından itibaren başarılı şekilde yürütülen proje ile keten üretimi yeniden başlamıştır. Keten üretiminin yeniden başlamasıyla birlikte dokumacılık da sürdürülmeye devam etmektedir.

Fotoğraf 14. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), dokuma atölyesi, kamçılı tezgâhların genel görünümü, 15/10/2022.

Fotoğraf 15. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), iplik eğirme atölyesi, 15/10/2022.

Fotoğraf 16. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), ekim alanı, hasat toplama (Asuman Yılmaz arşivi).

Fotoğraf 17. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), keten bitkisi işleme süreci, (Asuman Yılmaz arşivi).

Fotoğraf 18. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), çürütme havuzu (Asuman Yılmaz arşivi).

Fotoğraf 19. Ayancık Keten Evi (Kurtuluş İlköğretim Okulu), lif kırma çalışması (Asuman Yılmaz arşivi).

Ayrıca yine proje kapsamında, Ayancık Belediyesi'ne tahsis edilen Hasan Hüsnü Kılıç Konağı için "Yaşayan Müze" olarak kullanıma yönelik girişimde bulunulmuştur. Üretim, tanıtım, sergileme ve satış imkânlarının da olacağı müzede çalışmalar devam etmektedir (fotoğraf 21).

Son yıllarda daha çok hediyelik eşya üretimine yönelik göynek işlemleri, talepler doğrultusunda sipariş üzerine yapılmaktadır. Oldukça zahmetli olan işleme teknikleri, Asuman Yılmaz'ın yetiştirdiği toplam 20 kadın tarafından yapılmaktadır. Bu kadınların gönüllü olması, işini sevmesi gerekmektedir. Çünkü yaptıkları işleme çalışmaları, sabır isteyen ve oldukça yoğun beden gücü ile uzun süre çalışma gerektiren işlerdir. Ketenin ekiminden, iplik hatta dokuma ve işleme aşamalarına kadar her aşamasında ciddi özen ve emek vardır. Bu nedenle, özellikle çalışacak kadınların bahçe işlerinden de anlaması gerekmektedir. Köylülerden temin ettikleri eski, kullanılmış göynekler, Asuman Yılmaz'ın öncülüğünde toplanıp değerlendirilmektedir. Çalışan kadınlarla birlikte yeniden kullanılmalarına yönelik değişimler yapılarak çanta ve giysiye dönüştürülmekte, satışa sunulmaktadır.

Fotoğraf 20. Ayancık Keten Evi sergileme alanı (Kurtuluş İlköğretim Okulu), 15/10/2022.

Fotoğraf 21. Hasan Hüsnü Kılıç Konağı, 05/07/2019

Sonuç ve Öneriler

Geleneksel el dokumaları, toplumların ortak kimlik oluşturmalarına kaynaklık eder. Bu özelliği ile de önemli bir kültürel bellek görevi üstlenir. Oysa günümüzde endüstrileşen dokumacılık, söz konusu kültürel bellek görevini, bir diğer deyişle kültürel taşıyıcılık işlevini yerine getirememektedir. El dokumacılığında, hammadde edinimi ve dokumaya hazırlık aşamasının uzun, zahmetli ve maliyetli olması mekikli dokumaların üretimini oldukça zorlaştırmaktadır. Makine dokumalarının daha uygun mali bütçe ile ve daha kolay tedariki, nispeten maliyeti yüksek olan el emeği ve göz nuru el dokumalarının tercih edilebilirliğini sınırlamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, dokumacılık ve işlemecilik, özellikleri ile günümüzde Anadolu'nun bazı bölgelerinde hala ilgi görmekte ve önemsenmektedir. Bu bakımdan, özellikle kırsal bölgelerde geçim sıkıntısına alternatif bir çözüm olarak değerlendirilmekte, ikinci hatta üçüncü iş kolu olarak devam etmektedir. Ancak bazı dokuma ve işleme örnekleri günümüzde üretilmemektedir. Hatta unutulmaya yüz tutmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri hızla değişen ve gelişen dünyada, insanların beğenilerinin değişmesi, diğer bir nedeni de ihtiyaçlarının farklılaşmasıdır. Günümüzde devam eden geleneksel el dokumacılığı, geçimlerini bu yolla sağlayan, bu değişime ya da çağa ayak uyduran, kendisini yenileyen ilgili yöre insanlarının başarısı olarak kabul edilebilir. Bu başarının etkeni, ürünlerin tasarımında, kullanılan renklerinde, malzemesinde, uygulanan dokuma-işleme teknikleriyle beraber kompozisyon düzenlemesinde yapmış oldukları yenilikçi yaklaşım anlayışı olabilir. Bu sayede geleneksel dokumalarımızın orijinal hammadde ile farklı kullanım alanlarına yönelik ve farklı boyutlarda bir yandan üretiminin sürdürülmesi sağlanırken, diğer yandan yenilikçi ancak özünü koruyan el dokumaları ile kazanç elde edilmesi hem tanınırlığının artmasını hem de devamlılığını sürdüren kültürel bir değer mümkün olmasına katkıda bulunacaktır Burada asıl önemli olan bu yeni üretimlerde geleneksel yöntem ve yöre özelliklerini taşıyan motiflerin yapısal özelliği bozulmadan uygulanmasıdır.

İşte bu noktada, ülkemizdeki kültür çeşitliği içerisinde, Sinop ili, Ayancık ilçesi geleneksel dokumaları ve işlemleri, girişimci yaklaşımı ve mahreç işaretleri sayesinde kendisini önemli bir konuma taşımayı başarmıştır. Yapmış olduğumuz bu alan araştırması ile Ayancık keten dokuma ve işlemeciliğinin günümüzdeki durumuna dikkat çekildiği düşünülmektedir. 2020 yılında başlayan yeni projenin desteği ile kadınlara iş imkânı sağlayarak gelir elde etmelerini görmek ve turizm açısından bölgeye gelen turist sayısındaki artış sayesinde el sanatlarını tanıtmak, sevindirici bir gelişmedir. Bölgede üretimi giderek azalan keten dokumacılığının, son yıllarda aslına uygun olarak yeniden üretiminin canlandırılması ve dokumacılığın sürdürülebilirliğine yönelik yapılan çalışmalar makalede detaylı olarak anlatılmıştır. Ayancık keten dokumacılığındaki bu gelişmeler diğer bölgesel dokumalarımıza örnek teşkil etmektedir. Yöresel özellikleri korunarak çağdaş tasarımlarla günümüze taşınan Ayancık keten dokuma ve işlemeciliği üretimlerinin Anadolu Türk Kültürü literatürüne kazandırılması bu anlamda önem taşımaktadır. Büyük özveri ve emek yoğun üretilen keten lifiyle yapılan dokumaların ve işleme tekniklerinin gelecek kuşaklara bilgi ve örnekleriyle aktarılması bir diğer önemli olduğunu düşündüğümüz konudur. Ayrıca bölgede turizmin gelişmesi ile birlikte Temmuz ayında gerçekleşen kültür festivali de yöreye olan ilgiyi zamanla arttırmış, bölge ve ülke kültürüne, aynı zamanda da ekonomisine katkı sağlamayı başarmıştır.

Ayancık örneğinden yola çıkarak zengin kültürümüzün içerisinde önemli bir yere sahip olan el sanatlarımızın, tüm yönleriyle; devlet, sivil toplum kurum ve kuruluşlarınca

desteklenmesi, yöresel kalkınmaya katkının yanı sıra geçmişten günümüze ve tabii ki geleceğe kültürel değer aktarımı için gereklidir. Bu konuda eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaşması sağlanmalıdır. Bunun için öğretmenlerin ve öğrencilerin (kursiyerlerin) teşvik edilmesi, eğitim mekânları, araç-gereçleri ve üretilen ürünlerin en iyi biçimde değerlendirilmesi adına yeni ar-ge çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yöresel el sanatları, toplumun kültürel birikimi ve üretildiği dönemin bir yansımasıdır. Bu nedenle milli eğitim kurumlarında belki ders olarak anlatılması, tanıtılması genç nesillerin de öğrenmeleri açısından gereklilik olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle kültürel mirasımız, daha bilinçli ve bilgili nesillerle birlikte geleceğe aktarılmış olacaktır.

Kaynakça

Sürür, A. (1976). *Türk işleme sanatı*. İstanbul: Ak yayınları süsleme sanatları serisi: 4.

Başaran, F. N. (2018). Anadolu geleneksel bez dokumacılığında bazı örnekler ve günümüzdeki durumu. *Arış Dergisi*, (13) , 14-25. DOI: 10.34242/akmbaris.2019.75

Sağlan, S. ve Bağdatlı Çam, F. (2017). Sinope'den Hellenistik döneme ait iki mezar steli. *TÜBA- AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, (21), 117-134. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaar/issue/61848/925602>

Tüm-Cebi, D. (2020). Geleneksel Ayancık göynek yakaları ve giysi tasarımlarında kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.13, sa.72, 505-515.

Karaoğlan, H. (2017), M. Ö 2000' de Anadolu'da kumaş üretimi (arkeolojik buluntular ışığında) *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro- Avrasya Özel Sayısı* / ISSN: 1302-6879.103-116

Aydın, Ö. ve Ayhan, T. (2019, Aralık 27). *Sinop Ayancık keten dokumacılığı ve günümüzdeki durumu* [Sözlü sunum]. 7. Uluslararası Türk Kültür ve Sanatlarını Tanıtma Sempozyumu- Çalıştayları, Niş, Karadağ. https://www.academia.edu/49059155/S%C4%B0NOP_AYANCIK_KETEN_DOKUMACILI%C4%99EI_VE_G%C3%99CM%C3%99CZDEK%C4%B0_DURUMU

Şentürk, H. A. (2003). *Sinop Ayancık göynek yakaları üzerindeki el işlemlerinin turistik eşyaya uygulanmasına ilişkin hazırlanan öğretim programının etkinliğinin saptanması* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Hazneci, E. ve Arslanoğlu, F. (2021). Orta Karadeniz bölgesinde kırsal alanlar için keten bir şans mı? kârlılık analizi ve yapılabilirliği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 586-598. <https://doi.org/10.33462/jotaf.938556>

Özdemir, A. (2012). Kalkolitik Smintheon (Gülpınar)' da dokumacılık ve halıcılık. *Anadolu*, (38) , 139-153. DOI: 10.1501/andl_0000000397

Elektronik Kaynaklar

E-kaynak 1, T.C. Ayancık Kaymakamlığı (2022, 10 Ekim). İlçemiz tarihi. <http://www.ayancik.gov.tr/ilcemiz-tarihi>. (Erişim tarihi 10.10.2022).

E-kaynak 2, Coğrafya Harita (2022, 17 Ekim). <http://cografyaharita.com/haritalarim/41-sinop-ili-haritasi.png>

Noyan Güven- *Günümüz Sinop-Ayancık Keten Dokumaları ve Göyneklerinin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

E-kaynak 3, Türk Patent ve Marka Kurumu Ayancık keten Bezi Coğrafi İşaret Sicil Belgesi. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisiaretler/detay/38081> (Erişim tarihi 17.10.2022).

E-kaynak 4, Türk Patent ve Marka Kurumu Ayancık Göynek Yakası Coğrafi İşaret Sicil Belgesi. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisiaretler/detay/38082> (Erişim tarihi 17.10.2022).

Kaynak Kişi

Yılmaz, Asuman: 52 yaşında, Meslek Lisesi, Nakış Bölümü, Ev İdaresi ve son olarak da İşletme Bölümü mezunudur. Ayancık Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu'nda 27 yıl önce işleme öğreticisi olarak çalışmaya başlamış, son 22 yıldır da usta dokuma öğreticisi olarak çalışmaktadır. (Görüşme tarihleri: 21/06/2019, 10-15/10/2022)

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.